

Kısık
flet

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI/ 109

Elmalele

M.HAMDİ YAZIR

SEMPOZYUMU

4-6 EYLÜL 1991

SEMPOZYUM

ANKARA - 1993

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mesrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No - 109
Sempozyumlar-Paneller Serisi - 1

ISBN 975-389-105-9
93.06.Y.0005.109

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN İÇTİMAÎ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ

Müfessir olarak tanınan M. Hamdi Yazır, çok yönlü büyük bir âlimdir. Biz de O'nun çeşitli yönlerinden kısaca sosyolojideki yerinden bahsetmek istiyoruz.

Merhum M. Hamdi Yazır'ın sosyolojik görüşlerini anlayabilmek için onun yaşadığı döneme ve içinde bulunduğu topluma yakından bakmak gerekir.

O'nun yaşadığı dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile İmparatorluğun yıkılarak yerine yeni bir devletin kurulduğu ve geliştiği bir döneme rastlar. Doğu ve Batı âlemini, diğer bir ifade ile İslâm âlemi ile garp âlemini ve bu iki âlemde yetişmiş olan fikir adamlarını ve onların fikirlerini yakından takip etmiş, müstesna bir şahsiyettir.

Hamdi Yazır'a göre, her ilmin bir nakilciliği bir de akılcılığı vardır. Ne nakil ilimleri akıl hissesinden müstağni, ne de akıl ilimleri nakilden varestedir. Terakki geçmişteki kıymetlerden müstağni olmak değil, onları yeni değişiklikler ve keşiflerle daha mütakamil kıymetlere ulaştırmaktır. Diğer bir ifade ile, geçmişin servetine geleceğin servetini ilave etmektir. Amr İbni As hazretlerinin dediği gibi, akıl (zanda isâbet etmek ve olmuş vasıtası ile olacağı bilmek) diye tarif edilebilir. Nitekim, vakıaların geçmişteki seyrinden gaflet edilerek vâsıl olunacak fikrî buluşlar, şâirane de olsa, iptidâilikten çıkamazlar. Ustasız sanatkâr, hocasız âlim, ne kadar kabiliyetli olursa olsun, istidatlı bir talebe olmaktan ileri geçemez, meğer ki; doğrudan doğruya bir mu'cizeye mazhar olsun, Halbuki Hamdi Yazır'a göre, mu'cizeler devri çoktan geçmiştir. İctihad devri açılmıştır. İlimlerin akılcı tarafını ve günümüzdeki rolünü ihmal edip sadece nakilci tarafını tespit ile uğraşmak kafi değildir. Şu halde, ilimlerin hem nakli hem de akli yönü üzerinde durmak gerekir.

Eski devirlerde, ilmi icthad, bölünmeyi pek kabul etmiyordu. Zira felsefe bütün ilimleri ihtiva ediyordu. Bir filozof, hem matematikçi, hem ta-

biat âlimi, hem de hakîm idi. Son devirlerde ise, içtihadların bölünmesi bir zaruret oldu. Bunun için, zamanımızda müçtehid, mutlak fertler değil, **cemiyetler olmuştur**. İnsan hayatı gibi, ilim hayatının da içtimailiği arttı. Bir fennin müçtehidini diğerinin taklitçisi olabiliyor o halde, değişik fenlere mensup müçtehidler arasında içtimai bir kıymet ve rabıta bulmak lâzım gelir ki; karşılıklı bağıllık hasıl olabilsin. Çünkü, cemiyetin önemi ruhen birbirine benzemekte ve fiilen ahenk içinde bulunmaktadır. İçtimai faaliyet, fertlerin aynı konulara eğilmelerine, bir konu üzerinde toplanmalarına değil, işbirliği ile çalışabilmelerindedir. Bu ise, içtimai bir esasın hükmü altında bulunmakla olur ki; o hâkim esas, içtimai ruh demektir.

Hamdi Yazır'a göre bir cemiyet herşeyden önce fertlerden müteşekkildir; fakat fertlerin toplamından fazla bir şeydir. Cemaat kuru bir kalabalıktan ibaret olmayıp tek bir ruhle hareket edebilen, birlik içinde bir hey'ettir (H.D.K.D.C. I. Sh. 110). Binaenaleyh cemaatin teşekkülü içtimai bir ruh ve içtimai bir misaka dayanır. Cemaatin kendine mahsus bir şuuru vardır. Bu şuur olmadan bir cemaatin mensuplarında teşekkül etmesi gerekir.

Hamdi Yazır'a göre ilim hayata ancak havas yolu ile, din ise havasa ve avama şamil genel bir yol ile feyzini neşreder. Bir memleketin halkının hepsinin itikadlı ve dindar olması mümkündür, fakat hepsinin âlim olması mümkün değildir. "Avamında ne ilim ne de dinden hiçbiri bulunmayan bir memlekette kıyamet kopar. Avamı dindar, havassı dinsiz olan memlekette ise avam ile havas arasında benzerlik ruhu bulunmaz. İçtimai merkezler demek olan havas ile içtimai muhit olan avam arasındaki bu itişme, millet ve devlet denilen içtimai birlik ve faaliyetin parçalanması demektir. Zaten milliyet, bir toplumun bir araya gelmesine sebep olan, içtimai bir şuur, bir vicdan demek değil midir?" (M.M.Sh. XXXV.) İrk ve kan milletin kabiliyeti değil, bu kabiliyetin meydana çıkmasına yarayan vasıtalarıdır. Her milletin gelişme gücü o vicdanın şumul derecesi ile mütenasiptir. Lisan bile, ırk ve kandan ziyade bu vicdanın ifadesi değil midir? Din, bir vicdanın en şumullü temelini, en büyük teminatını teşkil eder. Hamdi Yazır'a göre bir toplumun dini ne ise, içtimai vicdanı ne ise, gerçek dini de odur.(M.M.XXXV.)

Merhum Hamdi Yazır'a göre, ilim ile hayatın, vicdan ile vücudun bu hususi alâkası, havas ile avamın içtimai vicdanındaki birbirine uygunluk ve benzerlik derecesi ile mütenasiptir. Havassın hususiyeti (özelliği) avamdan ziyade sahip olduğu hassaları itibarıyla. "Avamın haiz olduğu vicdan suretine sahip olmayan havas, o avamın içtimai cinsine değil, zıt

cinslere girmiş olur. Bu noktayı idrak eden bazı havas, dinde riyakârlığa meyylediyor. Fakat samimiyezsizlikten hiçbir şey çıkmaz, sadece riya ortaya çıkar. Kaldı ki; riya bir nifaktır. Nifaka alışan ruhlar, vicdanın hakikata bakan sezîş kuvvetini, ferasetini körletir. Hakikat karşısında kendisini bir vesvese istilâ eder. Çok zaman olur ki, ciddi ve saf avamın bazı hadiselerden hissettikleri neticeleri münevver sayılan havas, ruhlarındaki nifak vesvesesinden dolayı hissedemezler. Bu yüzden, havassın dine hakiki bir aşkla sarılması lâzım gelir ki, bu aşk ve sarılma sayesinde havas arasındaki zıddiyetler, çekici anlaşmalara dönüşsün ve toplumun selâmet ve saadeti devam edebilsin. Bu ise ancak, ilim ve fenler ile felsefe ile dinin karşılıklı emniyeti sayesinde husule gelir. (M.M.Sh. XXXV.)

Merhum M. Hamdi Yazır'a göre son asırlarda İslâm milletlerinde görülen gerileme, dine karşı hasaslığın azalması, aşk ve şevkin sönmesi ve akidelerin donmuş bir hale gelmesi yüzündendir. "İslâm akidelerinin akla uygunluğu, Allah'a şükür, her zaman sabit ve emin olup, âlemde müslümanlar kadar inanç sahibi hiçbir millet bulunmadığı da tecrübe ile görülmüş iken, bu itikad esaslarının namzed bulunduğu ilmi gelişmelerden ve ameli neticelerden mahrum kalması, dine karşı hassaslığa gereği gibi dikkat edilmemesinden ve akideye aşkı da ilâve ettirecek bir vicdanı neşve ile takip olunmamasından ileri gelmiştir." (M.M.S. XLY) İslâm felsefesinin, bütün felsefede sabit olmuş esaslarla ihtilaf halinde olmadığı ve bu itibarla din ve ilmin çatışmasının sözkonusu olmadığına bilinmesine rağmen, biz niçin fenlerin karşısında kalmış gibi görünüyor ve gösteriliyoruz? Hamdi Yazır'a göre bunun sebebi, dinimizin bir tarafının iyi takip edilmemesi, akidelerimizle müsbit ilimler arasındaki git-tikçe artan münasebetlerin geliştirilmemesi, edebiyat ve sanatımıza, toplum vicdanımızın hayat neşvesine revnak verecek bir hassaslığın sağlanamamasıdır.

İslâm'a göre hassaslık: Hak sevgisi, iyiyi seçmek ve öldükten sonra yaşamak zevki diye sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma, Allah sevgisi, Allah'tan korkmak hülâsa edilerek son emel, yüksek ülkü olan Allah rızasında toplanabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in Hadid Süresinde de belirtildiği gibi **"Daha vakti gelmedi mi iman ehlinin kalpleri Allah'ın zikri ve indirilen hakikatlar karşısında titresin de diğer daha önceki kitap ehli gibi olmasınlar, onlara zaman aşımı tesir etmiş de kalplerini kasvet bürümüş ve çoğu fasık olmuşlardır. Biliniz ki, Allah ölü toprağı diriltir, belki düşünürsünüz diye size buna dair delilleri beyan ettik"** meâlindeki bu âyetlerden birincisinde dinî hassasiyet noktasını yine aklın muvazene kuvvetine bağlı bırakmıştır. Hamdi Yazır

bunu şöyle izah etmektedir: **“Bu âyetlere muhatap olanlar, iman ehlinin oldukları halde, hassasiyetten mahrum imanın dinî gayeye kâfi gelmediği, imana hassasiyet'te eklenerek Allah dedikçe gönüllerin başka bir aşk ve huşu ile çarpması ve ilâhî hakikatlara pek büyük bir bağlılıkla sarılmak lâzım geldiğini, bu hassasiyetin zamanla söndüğünü ve kitap ehlinin bu yüzden kalplerinin katılaştığı ve çoğunun fıskaya duçar olmuş bulunduğunu ifade eden bu ayet, psikolojinin hassasiyet kanunlarından gayet mühim bir kanunu, ilâhî bir kanunu ihtiva etmektedir”** (M.M.XLVI)

Merhum Hamdi Yazır'a göre bugün bütün insanlık ictimâî islâhat ihtiyacını duymaktadır. Bu, ancak tek bir Hakk'a tapan İslâm dininin düsturları ve bu düsturların yeni ilmî ve hissî gelişmelerle te'yidi sûreti ile mümkün olabilecektir.